

„Nem adhatom még olvasásra sem”

Ismeretlen levélváltás Csáth Géza naplójáról

*Szajbély Mihálynak,
a Csáth-életmű kutatójának*

Egyik nagybátyám, néhai Weiner Andor hozzám került hagyatékában bukkantam Kosztolányi Dezsőné 1957. június 10-én kelt levelére. Az ismeretlen dokumentum szerény adalékként hozzájárulhat Csáth Géza titokzatos sorsú naplójának kiadástörténetéhez, azaz egy-két ponton segíthet tisztázni a kézirat útjának időrendjét, hozzáférhetőségének egykori korlátait, státusának és rendeltetésének változó megítélését. Mi több, ha a megtalált levelet együtt olvassuk a Kosztolányi-hagyatékban számon tartott¹, de szintén kiadatlan előzményével, amelyet június 6-án Weiner Andor mint Csáth egykori ismerőse írt Kosztolányinéhoz, akkor a két szöveg együttese Csáth naplójának már nem csak sorsára vet fényt, hanem néhány bejegyzésének hátterére is, sőt megvilágítja a naplóíró életének egy eddig ismeretlen részletét 1917 nyarán, épp azokban a hetekben, amelyek során bejegyzései szüneteltek.

Mindkét levél többé-kevésbé megsárgult (A4-es, illetve A5-ös méretű) írólapon, gépelve és sajátkezűleg aláírva készült. Szövegük helyesírási sajátosságain nem változtattam, betűhív átiratban közlöm őket, csak a könyvcímeket kurziváltam és a nyilvánvaló elírásokat javítottam.

1.

[Weiner Andor Kosztolányi Dezsőnéhez]

Budapest, 1957 június 6.

Mélyentisztelt Asszonyom!

Mint Csáth Géza egykori jóbarátja és hive fordulok Önhöz abban a reményben, hogy kérésem meghallgatásra talál.

Még 1917-ben, mint 17 éves ifju augusztus hónapot Székesfehérvárott töltöttem, hol édesapám Dr Weiner Dávid ezredorvos beosztottja volt Dr Brenner főorvos. Apám útján ismerkedtünk meg, őszinte és mély barátság fejlődött ki közöttünk. Ő tanított, foglalkozott velem irodalmi és zenei vonalon egy teljes hónap minden délutánján naponta legalább 4 órán keresztül. Ennek bizonyítékai a nekem dedikált *Zeneszerző portrék* kötet,

1 MTAK Kézirattára, MS 4635/S14

a jegyzetekkel ellátott *Muzsikások*, valamint egy nekem irt képes lap. Sajnos a többi emlékemet az idők vihara elpusztította. Azonkívül mint igen érdekes bár túlhaladt orvosi könyvet is becsben tartok, melyet mint a Moravcsik klinika tanársegéde irt.

Emléke olyan élénken él bennem, mintha a barátságunk soha nem szakadt volna meg. Az újságok már régebben irtak arról, hogy műveit újból ki fogják adni. Azóta figyelemmel kísérek minden irodalmi hirt, hátha valamire rátalálok, ami az ő nekem felejthetetlen személyével foglalkozik. A napokban került kezembe egy tanulmány kötet, melyben Galsai Pongrác hivatkozik Csáth Géza naplójára, mely az Ön birtokában van. Elképzelheti mit jelentene nekem, ha én ezt elolvashatnám. Egyebekben az általam nagyra tartott, éppen Ön által irt Kosztolányi Dezső életrajzban is örömmel olvastam Csáth Gézára vonatkozó adatait nem is beszélve arról hogy az Önök körében szeretett Dr Zalai Béla özvegyével benső barátságban vagyok hosszú évek óta.

Nagyon lekötelné, ha módot nyujtana nekem arra, hogy a Csáth ügyben egyszer felkereshessem. Így legalább egyik legilletékesebbtől hallanék még fiatakoromban rajongásig szeretett tanítómesterem életéről. Elnézést kérve a zavarásért szívélyesen köszöntöm egy mielőbbi válasz reményében ismeretlenül is tisztelő hiva

Weiner András

Az Állami Biztosító könyvtárosa

B[uda]p[est]. IX. Üllői út. 1.

2.

[Kosztolányi Dezsőné Weiner Andorhoz]

Budapest, 1957. június 10.

Igen tisztelt uram,
levelét érdeklődéssel olvastam, annálisinkább, mert Csáth Géza férjemnek unokaöccse volt s én is igen sokra becsültem őt, nemcsak, mint író, de nagyszerű emberségét is. Naplóját azonban – sajnos – nem adhatom még olvasásra sem. Ez a napló kizáróan betegségének a leírása s a Nemzeti Múzeum zárt anyagában van a helye. Ellenben leánya, Székely Endréné bizonyára sok érdekességgel szolgálhat önnek, mivel ugy tudom nemrégiben lenn is jártak Jugoszláviában s több kéziratot is hoztak onnan. Címét megtalálhatja a telefonkönyvben, vagy a Rádió tudakozójában. Csáth Olga férje zeneszerző s sűrűn szerepel a Rádió műsorán.

Üdvözlettel:

Kosztolányi Dezsőné

Magyarázó jegyzetek

1.

Weiner Andor – A levél címzettjeként Weiner Andrásként szereplő, anyakönyvi bejegyzése szerint Weiner Andornak nevezett könyvtáros (Tóváros, 1900. II. 26. – Sopron, 1963. V. 8.) 1957 nyarán még az Állami Biztosító

Szakszervezeti Könyvtárában dolgozott, de ősztől már tudományos munkatársként a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Könyvtára szerződtette. Több zenei tárgyú kiállítást rendezett. Fennmaradt iratai közt a korabeli művészeti és főként zenei élet számos kiválóságától találunk leveleket, feljegyzéseket vagy dedikált fényképeket, amelyek olykor munkakapcsolatról tanúskodnak, máskor az ő tiszteletből elküldött figyelmességeit nyugtázzák. Weiner Leó halála után Weiner Andor (a zeneszerzőnek csak névrokona) részt vett a Weiner Leó emlékszoba megtervezésében, s az iratai közt megőrzött nyomtatott katalógus szerint a mester egykori méltatóinak itt kiállított fényképei sorában első helyen állt Csáth Gézáé.

Kosztolányi Dezsőné – Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona (Budapest, 1885. II. 21. – Budapest, 1967. XII. 5.) színésznő, író, fordító, aki Görög Ilona néven is publikált.

Székesfehérvárott [...] Dr Weiner Dávid ezredorvos beosztottja volt Dr Brenner főorvos – Dr Weiner Dávid (Veszprém, 1966. IX. 5. – Tóváros, 1943. IV. 1.) tóvárosi körorvos, majd községyorvos, az I. Világháború alatt 1914–1916-ban ezredorvosként a veszprémi 31. honvéd pótzászlóalj orvosfőnöke, ugyanilyen minőségben helyezték 1917-ben Székesfehérvárra a 17. honvéd pótzászlóaljhoz; „Signum laudis” érdemérmet és II. osztályú vöröskereszt kitüntetést kapott. Az 1914 augusztusában bevonult Dr Brenner József (írói nevén Csáth Géza) előbb a déli, majd a keleti fronton, októbertől pedig a trencsényi hadkiegészítő parancsnokságon szolgált, 1915 tavaszán Budapestre került az 1. honvéd gyalogezredhez, itt morfium-függősége miatt elvonókúrára küldték, majd egy évre szabadságolták, ezután került 1917-ben a székesfehérvári egységhez, mígnem augusztus végén felmentették a további szolgálat alól. Dr Weiner 1917 nyarán kétszer is szóba kerül Csáth ekkori, 1917. január 11-étől 1917. október 17-éig terjedő (kiadatlan) naplójában. Először június 17-én, amikor a megviselt Brenner doktor még üdítő változásként fogadja és kedvtelve jellemzi új felettese rokonszenves egyéniségét. „Jun. 17 Az új főnök Weiner Dávid igen jovialis kedves ember, akit máris szeretünk. Ő egy igazi civil minden katonai ambíció nélkül. 8 gyerekes apa. Nem akadékoskodik, nem kicsinyeskedik.” Ezután két hétig nincs szó Weinerről, majd három hétig semmilyen bejegyzés sincs, augusztus 28-án azonban Csáth oldalakon át boncolgatja egy kisebb, még aznap elsimult konfliktusukat, s immár

elégtétellel veszi tűhegyre főnöke túlzottnak ítélt reagálását, listát készítve feltételezett testi-lelki okairól. Épp ekkor érkezik meg Csáth végső felmentésének távirata, így a gondjaitól megkönnyebbült író szinte egész kis novellát kerekít a nap fordulatossá eseményeiből. „VIII. 28 Hétfő [...] helyzetem amelyet Weiner ezredorvos durcás, komisz-néma szemrehányó viselkedése még kellemetlenebbé tett valóban vigasztalannak látszott. (Én ugyanis vasárnap miután lázas és gyenge voltam: nem mentem ki Sárbogárdra, hanem beteget jelentettem. Ez Weinernek azért fáj – mert ő szabadságon volt és az volt a nézete hogy inkább áldozzam én fel magamat csak az ezredes előtt ne legyen nyilvánvalóvá, hogy Weiner távolléte (akit pár napra hazaengedett) zavarokkal és nehézségekkel jár. Holott az ezredes az egész ügygel nem nagyon törődik és vasárnap is rögtön kijelentette: ha beteg nem utazhat, punktum. – Így történt. Kaufmann ment ki helyettem és másnap pedig ön maga helyett és rendben volt a dolog. Weiner azonban attól fél, hogy máskor nem engedik el. Ez a félelme alaptalan. De ostoba mód ideges, paranoid ember lévén gyerekesen duzzogott. Én azt gondoltam, hogy ez a körülmény is nehezíti a dolgaimat. Azután: ép most áthelyeztek a kórházhoz, ami naponta 2x25 perc gyaloglást jelent de esetleg 4x is! Hogyan oldjam meg a helyzetet. Ha maradok: meg kell kezdeni betegen a kórházba járást. Ha megyek: zavarok lesznek a pénzzel (liquidatur) stb stb. Ekkor jön Mihály és levelet hoz. Benne sürgöny „Felmentése kedvezoeen elintezve [...]” Így már jó, mondtam magamban és hálát adtam a jó Istennek akinek a segélye ép akkor jött amikor legnagyobb volt a baj, a szükség. [...] Így azután már egész más tónusban léptem fel. W[einer] ugyanis megtagadta, hogy Budapestre küld. – Nyugodtan mondtam: „Úgy hát ez a bosszú”. És láttam, hogy elevenére tapintottam. Este amikor a kórházban megjelentem a vacsorán – már megszólított és igyekezett jóvátenni hibáját, amelynek valóban nem rosszindulata hanem a) nemúri lelkülete b) hiányos nevelése c) önbizalomhiány d) nyakán levő új fájdalmas furunculus, e) otthoni utjának nem épen kellemes új momentuma [...] volt az oka. f) Ezenkívül a már elbeszélte aggodalma, hogy máskor nem fog kimenőt kapni. Én megbocsátottam neki, erővel cukrot erőltetett rám, hogy O[lgá]nak vigyem haza.”² Az apától való elhidegülés azonban nem zavarhatta meg a fiával kibontakozott baráti mester-tanítvány

2 Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, Gy. n. sz.: 2007/51/1. Ezúton köszönöm Varga Katalinnak, a Kézirattár vezetőjének szíves segítségét.

viszonyt, hiszen Csáth később még képeslapot küldött neki, s nyilván hallgatott a lezajlott konfliktusról.

foglalkozott velem [...] egy teljes hónap minden délutánján – 1917 augusztusában Csáth naplója csupán 2-áról, illetve 26–29-éről tudósít, s ezekben a foglalkozásokat nem említi, de az itteni leírás adalékként szolgálhat az említetlenül hagyott közbülső hetek, s talán az egész hónap történéseihez.

a nekem dedikált Zeneszerző portrék kötet, a jegyzetekkel ellátott Muzsikusok – Csáth Géza, Zeneszerző portrék, Budapest, Politzer, 1911; Csáth Géza, *Muzsikusok*, Békéscsaba, Tevan, 1913. Weiner Andor hagyatékának hozzám eljutott részében könyvek már nem voltak.

orvosi könyvet [...], melyet mint a Moravcsik klinika tanársegéde irt – Dr. Brenner József, *Az elmebetegségek psychikus mechanizmusa*, Budapest, Eggenberger, 1912. Modern kiadása: *Egy elmebeteg nő naplója: Csáth Géza ismeretlen/elfeledett orvosi tanulmánya*, szerk. Szajbély Mihály, bev. Mészöly Miklós, Budapest, Magvető, 1978.

egy tanulmány kötet, melyben Galsai Pongrác hivatkozik Csáth Géza naplójára, mely az Ön birtokában van – Az említett kötet: Galsai Pongrác, *Társtalanok: Írói arcképek*, Pécs, Dunántúli Magvető, 1957; ennek Csáth Gézáról szóló pályarajzában olvasható az utalás, amely Weinert útba igazította: „Néhány évvel ezelőtt került elő Csáth Géza kéziratosa naplója (ma Kosztolányi Dezsőné őrzi)”. *Uo.*, 40. Ezek szerint Weiner nem az ekkoriban már elterjedt szóbeszédből sejtette, hanem mint nyilvánosságra hozott körülményt tudhatta, hogy Csáth naplója (illetve annak akkoriban ismert része) Kosztolányiné birtokában van.

éppen Ön által irt Kosztolányi Dezső életrajzban – Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938.

Dr Zalai Béla özvegyével benső barátságban vagyok – Zalai Béla filozófus (Debrecen, 1882. VIII. 30. – Omszk, 1915. II. 2.) özvegye Máté Olga (Szigetvár, 1878. I. 1. – Budapest, 1961. IV. 5.) fotóművész.

2.

Naplóját azonban – sajnos – nem adhatom még olvasásra sem – Kosztolányiné válasza közvetve megerősíti, hogy a napló nála van, ugyanis a „sajnos – nem adhatom” itt (mint a gondolatmenet egészéből kiderül) a kérés teljesítésének csakis elvi okokból történő megtagadására utalhat. Nincs okunk feltételezni, hogy ebben a helyzetben, éppen a kérés elhárításakor, a birtoklás tényének elismerése ne lett volna őszinte, ezért Kosztolányiné levelét filológiai bizonyítéknak tekinthetjük: 1957 júniusában Csáth naplója, vagy legalábbis e naplófolyam akkor teljesnek hitt része csakugyan Kosztolányiné birtokában volt.

kizáróan betegségének a leírása s a Nemzeti Múzeum zárt anyagában van a helye – Kosztolányiné egyértelműen, sőt kizárólagosan személyes körtörténeti leletnek tekintette e naplót, s még 1957-ben is olyan archiválását tartotta volna helyesnek, hogy az átlagolvasók ne férhessenek hozzá, sőt valószínűleg a kutatók is legfőljebb csak egy idő után és bizonyos feltételekkel tanulmányozhassák. (A Nemzeti Múzeum mint a célra alkalmas vagy kiszemelt közgyűjtemény említése itt nyilvánvalóan a Széchényi Könyvtárra utal, amely akkor még a Nemzeti Múzeum épületében működött.) Kosztolányi 1916-tól 1918-ig írott leveleiből tudjuk, hogy Csáth észjárásának sajátos logikáját ő is kórosnak, a szenvedélybetegség tünetének gondolta; ezekből és Kosztolányiné idézett mondatából valószínűsíthetjük, hogy évtizedekig a Kosztolányi-család véleménye is késleltethette Csáth naplóinak kiadását, főként amíg azok a család birtokában voltak. Később más okok játszottak közre, hiszen a naplók megjelenése bő két évtizeddel Kosztolányiné halála után kezdődött. Az 1912–1913-ban írott napló első megjelenésére az újvidéki Híd lapjain 1988-ban került sor, majd könyvként a szekszárdi Babits Kiadónál 1989-ben; az 1914 és 1916 közötti háborús évek naplója 1997-ben jelent meg, Dér Zoltán és Szajbély Mihály gondozásában, Budapesten, a Magvető Kiadónál; végül az 1903–1904 és az 1906–1911 közti évek naplója lát napvilágot 2005 és 2007 közt, a szabadkai Életjel Kiadónál. A naplók jóval hosszabb, 1897-től 1919-ig tartó folyamának és Csáth ekkori vegyes feljegyzéseinek kéziratai végül 2007-ben és 2008-ban Dér Zoltán örökösétől vásárlás útján a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárába kerültek, s ma már szabadon kutathatók.

Csáth Géza [...] leánya, Székely Endréne – Csáth Géza (Brenner József) és Jónás Olga leánya, Székely Endréne Brenner–Csáth Olga (szül. Regőcén, 1918-ban), zongoratanárnő.

ugy tudom nemrégiben lenn is jártak Jugosláviában s több kéziratot is hoztak onnan – Erről 2009-ben a már kilencven éves Brenner–Csáth Olga is megemlékezett. „A férjem leutazott ’56 után rögtön Újvidékre, hogy a hagyatékot feldolgozza. És meg is tette. Kosztolányi Mariska volt az, aki az összehányt dolgokat felhozta egy nagy bőröndben, és rendezte. [...] eztadtuk mi le a Széchényi könyvtárba.” Az emlékező szerint e bőröndnyi kéziratban nem volt napló. „Csak egy közönséges olvasó vagyok”: Csáth Géza lányával, Olgával Elek Szilvia beszélget. http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_06/073.htm. (Letöltve 2012. április 23-án.)

Csáth Olga férje zeneszerző – Székely Endre (Budapest, 1912. IV. 6. – Budapest, 1989. IV. 14.) Erkel-díjas zeneszerző, karnagy, 1950-től 1952-ig a Magyar Rádió kórusának vezetője, 1959-től 1972-ig a budapesti Felsőfokú Tanítóképző Intézet tanára.